

Балканите в миналото и днес

ЕВРОПЕЙСКАТА СТРАТЕГИЯ НА ИНТЕГРАЦИЯ НА БАЛКАНИТЕ

Доц. д-р Васил Сивов

Ако искаме да разберем доколко Балканите имат значение за укрепване на ролята на Европа на международната арена, то преди всичко трябва да отговорим на няколко въпроса. Имат ли Балканите бъдеще извън европейската перспектива? Какво е бъдещето на Европа, ако не успее изцяло да интегрира страните от континента? Съществува ли в Балканския регион обективно съвпадение на стратегическите интереси на ЕС и Русия? За пълнотата на анализа е необходимо да се изследва ролята, която може да изиграе приобщаването на региона към интеграционните процеси, както и шансовете и възможностите на отделните страни за пълноправно членство в общността.

Процесът на стабилизиране и асоцииране

В политиката на ЕС по отношение на Балканите могат да бъдат разграничени две отделни фази. Първата обхваща началото до средата на 90-те години, когато общността претърпява в региона редица неуспехи. Изправена пред югославската криза, Европа не можеше да следва общия политически курс, да гарантира мира, да предотврати разпадането на СФРЮ и дългата гражданска война. За разлика от първата във втората фаза, от края на 90-те до днес, ЕС излезе с няколко важни *инициативи* в политическото и икономическото сътрудничество, които оказаха положително въздействие както върху отделните държави,

така и върху региона като цяло. Първата от тях е *изграждането на стабилна система на политически отношения* с всяка отделна държава, оказвайки им въздействие и помощ да възприемат като модел на обществения живот принципите, правилата, параметрите и ориентирите, които регулират функционирането на Съюза. Това направление се основава на конкретния стратегически избор, направен през 1999 г. и залегнал в документа „Процес на стабилизиране и асоцииране“ (ПСА) с конкретни политически и икономически цели, приет на срещата на всички европейски държави в Загреб през 2000 г. На 19-20 юни 2003 г. Съветът на Европа в Солун направи първата оценка на резултатите от действието на новата стратегия спрямо Балканите и включи в нея нови елементи на усилване на политическото сътрудничество. Те предвиждат допълнителни усилия за по-активна поддръжка на изграждане на институциите и повишаване на експортните възможности на региона, както и включване на държавите в програми на общността¹.

Европейският съюз е категорично ангажиран със стабилизирането и развитието на Югоизточна Европа. Стратегията на ЕС се развива по посока на приближаване на страните от региона към Съюза с перспективи в духа на европейската интеграция. Първата инициатива на ЕС, която си поставя за цел стабилизирането на региона, е процесът, приет в Ройамон и обявен през декември 1996 г. по време на френското председателство на ЕС. С него ЕС има за цел да подпомогне въвеждането на Дейтънските споразумения. Неговата дейност е основно съсредоточена върху стимулирането на регионални проекти в областта на развитието на гражданското общество, културата и правата на човека. „Процесът Ройамон“ допринася за наличието на междупарламентарни отношения, които понастоящем се развиват в рамките на Пакта за стабилност.

През април 1997 г. Съветът на ЕС приема Регионалния подход като акт за установяване на политическа и икономическа условност в двустранните отношения с петте страни от региона – Албания, Босна и Херцеговина, Република Хърватска,

¹ Риччери, М., Евросоюз и Балканский регион. Современная Европа, № 4, 2006, М., Институт Европы РАН, с. 53.

Сърбия, Черна гора и Бивша югославска република Македония (с това име тя е приета в ООН – бел. ред.). Условиата включват уважение на принципите на демокрацията, правата на човека, върховенството на закона, защита на малцинствата, реформите към пазарна икономика и регионалното сътрудничество. На 26 май 1999 г. Европейската комисия предложи поставяне на началото на Процеса на стабилизиране и асоцииране (ПСА) за Албания, Босна и Херцеговина, Република Хърватска, Сърбия и Черна гора и Бивша югославска република Македония. ПСА предложи нова рамка за развитието на отношенията между тези страни и Европейския съюз.

Пактът за стабилност за Югоизточна Европа, приет на 10 юни 1999 г. в Кьолн, е друга инициатива на Европейския съюз. Неговата цел е да установи мир, стабилност и икономическо развитие в региона. Като устройство Пактът за стабилност не е директен инструмент на ЕС. Той установява рамка за сътрудничество между Европейския съюз, Европейската комисия, САЩ, Русия, Япония, страните от Югоизточна Европа, Турция и други страни, включително регионалните и международните организации, както и международните финансиращи институции.

Процесът на стабилизиране и асоцииране (ПСА) е рамката на политиката на ЕС за страните от Западните Балкани: Албания, Босна и Херцеговина, Бивша югославска република Македония, Сърбия и Черна гора, включително Косово (в съответствие със статута по Резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН). Хърватска, която вече е страна кандидатка, остава част от процеса. ПСА ще остане политика на ЕС към Западните Балкани до присъединяването на страните от региона към ЕС. За да могат да развият по-близки отношения с ЕС, тези страни ще трябва да реформират своето политическо, икономическо и институционално развитие в съответствие с ценностите и моделите, които са в основата на създаването на Европейския съюз: демокрацията, уважението към човешките права и пазарната икономика. Европейският съюз ще ги под-

крепя и подпомага във въвеждането на необходимите реформи, за да постигнат напредък в съответните области².

ПСА предлага на страните от региона възможност за сключване на нов вид споразумение с ЕС: *Споразумение за стабилизиране и асоцииране (ССА)* към ЕС, с което за първи път им предложи перспективата за пълноправно членство, подобно на стратегията, която беше приложена към страните от Централна и Източна Европа. Досега ЕС е отворил преговори по ССА с Бивша югославска република Македония, Република Хърватска, Сърбия и Черна гора. Когато Босна и Херцеговина и Албания изпълнят политическите и икономическите условия, те също ще влязат в преговори по споразумението. ССА включва:

- асиметрична либерализация на търговията;
- икономическа и финансова помощ, подкрепа за бюджета и платежния баланс;
- подкрепа за демократизиране и изграждане на гражданско общество;
- хуманитарна помощ за бежанци, възвръщенци и други обществено чувствителни групи;
- сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи;
- развитие на политически диалог.

Търговските разпоредби на ССА са асиметрични в полза на страните от Западните Балкани. Това означава, че ЕС е предоставил на страните от региона неограничен безмитен достъп до вътрешния пазар практически за всички категории продукти. Единствените изключения, където тарифните квоти са в сила, са телешкото месо, риболовните продукти и виното. Страните от Западните Балкани премахнаха постепенно митата за индустриалните продукти от ЕС до 2007 г. ССА са стратегия, свързана недвусмислено с перспективата за пълноправно членство в ЕС, и са приспособени към нивото на развитие на всяка от страните на Западните Балкани, позволявайки им да се движат със собствено темпо.

² Costantini, S., Priorities for the Western Balkans. Integrating the Western Balkans into Europe. Thessaloniki, South-East European Research Centre Dec. 2003, p. 33.

Засиленото регионално сътрудничество е съществен елемент от ПСА и е един от важните индикатори за готовността на страните от региона да се интегрират в ЕС. Ключов инструмент за оценка на готовността и нивото на регионално сътрудничество са годишните доклади за ПСА на Комисията. На Европейския съвет в Солун през юни 2003 г. ЕС потвърди ангажимента си да интегрира страните от Западните Балкани. Процесът на стабилизиране и асоцииране беше обогатен чрез включване на аспекти от стратегията за разширяването. Дневният ред от Солун включи много нови инструменти в подкрепа на реформите на Западните Балкани и в подкрепа на сближаването им с ЕС. Най-обхванат от новите инструменти е Европейското партньорство – оценка на приоритетите на реформата, направена по модела на Партньорствата за присъединяване на предишните страни кандидатки³.

ЕС прие също *Програма за икономическа помощ и техническо съдействие* на развитието на държавите от бивша Югославия и на целия регион. Програмата се осъществява в рамките на ПСА от специализирана Агенция по възстановяване на Балканите, създадена за координация на действията на общността. Характерен пример за действието на програмата е специализираният проект *„Помощ на общността за реконструкция, развитие и стабилизация“* (CARDS – *Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation*), един от най-действените в историята на ЕС. В цялост през 90-те години общността отправи към страните не-членки от Балканския регион 7,1 млрд. евро, а от началото на новия век чрез проекта CARDS, приет с резолюция 2666 на Европейския съвет от 5 декември 2000 г., бяха вложени нови средства в размер на 5,13 млрд. евро. До 2007 г. общата сума на оказаната помощ трябваше да достигне 10 млрд. евро. Стратегическата цел на проекта е да подкрепи участието на страните от Западните Балкани в съответствие с резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН от 10 юни 1999 г. в ПСА⁴. Оказваната помощ е предназначена за инвестиции,

³ ЕС и Западните Балкани. Процес на стабилизиране и асоцииране. www.evropa.bg/enlargement/eu-and-the-western-balkans/

⁴ CARDS Programme Allocation for 2000–2006. http://ec.europa.eu/enlargement/financial_assistance/cards

изграждане на демократични институции и други мерки, насочени към постигането на четири основни цели:

1. възстановяване, демократична стабилизация, помирение и връщане на бежанците;
2. развитие на институциите и правните норми, включващо хармонизацията им с ЕС за установяване на гражданското общество, властта на закона, човешките права и свободата на мнение, наред с функционирането на пазарна икономика;
3. устойчиво икономическо и социално развитие, включващо структурни реформи;
4. задълбочаване на отношенията и регионално коопериране между страните, както и със старите и нови членки на ЕС.

Разпределение на средства по проекта CARDS за 2000–2006 г. (млн. евро)

Страна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Общо
Албания	33,4	37,5	44,9	46,5	63,5	44,2	45,5	315,5
Босна и Херцеговина	90,3	105,2	71,9	63,0	72,0	49,4	51,0	502,8
Македония	13,0	56,2	41,5	43,5	59,0	45,0	40,0	298,2
Хърватска	16,8	60,0	59,0	62,0	81,0	105,0	140,0	523,8
Сърбия и Черна гора*	650,5	385,5	351,6	324,3	307,9	282,5	257,5	2559,8
Гражданска администрация	10,0	24,5	33,0	32,0	35,0	36,0	35,0	205,5
Регионална помощ	20,2	20,0	43,5	31,5	23,0	47,9	43,5	229,6
Други**	141,5	118,0	11,0	17,0	22,5	19,7	16,1	345,8
Макрофинансова помощ***	70,0	120,0	100,0	15,0	16,0	33,0	50,0	404,0
Общо	1045,7	926,9	756,4	634,8	679,9	662,7	678,6	5385,0

* Включва и провинция Косово, понастоящем под контрола на ООН;

** До 2001 включва хуманитарна помощ, специфични мерки и операции за бързо реагиране, след 2001 – административни разходи и средства за обучение и квалификация;

*** Грантове

Изт.: CARDS Assistance Program to the Western Balkans 2000-2006. EC Support to SAP. Regional Strategy Paper. European Communities, Luxembourg 2007, p. 51; http://ec.europa.eu/enlargement/financial_assistance/cards/statistics2000-2006_eni.htm

На база предложение на Европейската комисия, Европейският съвет (ЕКОФИН) прие регулативен документ, който даде началото на нов инструмент за предприсъединителна финансова помощ. Европейският парламент одобри предложението на 6 юли 2006 г. Новият *Инструмент за предприсъединителна помощ (ИПП)* влезе в сила на 1 януари 2007 г., обединявайки всички форми на стопанско съдействие в единен, целеви инструмент. Регламентът на Съвета, с който се създава ИПП, беше приет на 17 юли 2006 г. и заменя предприсъединителните инструменти за периода 2000–2006г., а именно: програми ФАР, ИСПА, САПАРД, предприсъединителния инструмент за Турция и за региона на Западните Балкани CARDS. ИПП е предназначен за страни, получили статут на кандидатки за членство (към момента Република Хърватска, Бивша югославска република Македония, Турция) и за страните със статут на потенциални страни кандидатки (Албания, Босна и Херцеговина, Черна гора и Сърбия, включително Косово съгласно Резолюция 1244 на Съвета за сигурност на ООН).

ИПП има пет компонента: помощ за преходния период и институционално изграждане (включващ основно мерки за институционално изграждане, както и съпътстващи инвестиции); трансгранично сътрудничество, регионално развитие, развитие на човешките ресурси, както и развитие на селските региони. Последните три компонента са приложими в страните кандидатки и са разработени по начин, който отразява огледално принципа на действие на структурните фондове, като по този начин допринасят за изграждането на необходимите управленски структури. Потенциалните страни кандидатки могат да се възползват от сходни мерки, които се изпълняват чрез компонента за помощ през преходния период и институционално изграждане.

Компонент I на ИПП се реализира чрез изпълнението на национални и мултибенефициарни проекти. Отговорност за компонента носи Генерална дирекция „Разширяване“, която съвместно с Генерална дирекция „Региони“ отговаря и за изпълнението на компонент II „Трансгранично сътрудничество“. Генерална дирекция „Разширяване“ също така е отговорна и за

цялостната координация на предприеждинителната помощ. По този начин единният финансов инструмент опростява и насочва външната помощ на ЕС по време на предприеждинителния период. Общият финансов размер за ИПП за следващите 7 години ще възлиза на 11, 468 млрд. евро (по настоящи цени).

Предприеждинителна помощ по ИПП за 2007–2009 г. в млн. евро

Страна	2007	2008	2009
Албания	61,0	70,7	81,2
Босна и Херцеговина	62,1	74,8	89,1
Македония	59,5	70,2	81,8
Хърватска	138,5	146,0	151,2
Сърбия	186,7	190,9	194,8
Косово	63,3	64,7	66,1
Черна гора	31,4	32,6	33,3
Турция	497,2	538,7	566,4
Общо	1099,7	1188,6	1263,9

Изт.: Economic Reconstruction and Development in SEE. The European Commission and EU Policy towards South Eastern Europe. European Communities, Luxembourg 2007; www.seecon.org

Подготовката за членство в ЕС е изключително взискателен процес за страните, поели пътя към ЕС: те трябва да се подготвят за цялостно прилагане на ценностите, законите и стандартите на ЕС. Това изисква политическа воля, силно лидерство, демократична подкрепа, но често и скъпоструващи инвестиции в създаване на институции и инфраструктурни проекти. В приветствието си по случай приемането на инструмента ИПП от Европейския съвет комисарят Рен заяви: „Финансовата помощ винаги е била и продължава да бъде крайгълен камък на нашата политика на разширяване. Ние сме готови да помагаме на страните по техния път със съвети, политическо ръководство и съществена финансова помощ. Приветствам решението на страните членки, което ни позволява да продължим подкрепата си за подготовката на страните кандидатки и потенциалните страни кандидатки през следващия бюджетен период.“

Съгласно положенията на Европейската конституция, подписана на 29 октомври 2004 г. в Рим, едно от важните задължения на ЕС се състои в укрепване на стабилността в различни райони на света. Изпълнението на тази задача има особено значение за регионите, които са разположени в съседство с територията на общността и в които тя може да има по-ефективен принос. Към това беше насочено решението през 2005 г. да се замени военният контингент на НАТО, който още функционира в Балканския регион, с т.нар. Еврокорпус.

Мерките в рамките на ПСА са начален етап от серията действия, с помощта на които ЕС ще задълбочава отношенията с държавите от региона. Следващ етап е подписването на Споразумения за асоциация и стабилизация с тези страни, които са приели условията на ПСА и са демонстрирали способност да се движат в това направление. При успешно развитие на отношенията завършващ етап в този процес е официалното признание от ЕС статута на кандидат на съответната държава и начало на реалното присъединяване. Реалната значимост на обединена Европа за балканските държави се състои в привлекателността на европейския модел, обещаващ високо качество на живота, преразпределение на богатата в полза на по-слабо развитите райони, гарантирането на гражданските права и мирното съжителство на различни етноси и нации⁵.

Балканските страни по пътя към ЕС

Според оценката на Европейската комисия на резултатите, постигнати в рамките на ПСА, реалната перспектива за присъединяване към ЕС е силен стимул за радикални реформи в заинтересованите страни, които поемат изцяло отговорността за своя избор и са готови да приемат европейските ценности и норми. След успешното приемане на България и Румъния в общността досегашните постижения в тази посока могат да бъдат резюмирани по следния начин:

Турция измина най-дългия път в проекта за разширяването на ЕС. Първата ѝ заявка за членство бе през юли 1959 г. в Ев-

⁵ Altmann, F., EU und Westlicher Balkan: Eine schwierige Verlobung. Berlin, „Südosteuropa“ 53 Jg., No. 2, 2005, S. 205.

ропейската икономическа общност (ЕИО). Отговорът на общността бе предложение за асоцииране, споразумение за което бе подписано през 1963 г. с клаузи за установяване на митнически съюз, икономическо и търговско сближаване. Споразумението от Анкара бе съпроводено с допълнителен протокол от ноември 1970 г., определящ графика за премахване на митническите тарифи и стокови квоти между Турция и ЕИО. След военния преврат през 1980 г. настъпва замразяване на отношенията, които се възстановяват с многопартийните избори през 1983 г. Нова молба за членство Турция подава през 1987 г. и през 1990 г. Европейският съвет потвърждава нейната избираемост, като отлага подробния анализ до появата на по-благоприятна среда.

Митнически съюз между Турция и ЕС бе създаден през 1995 г. Оттогава делът на Турция в търговията с общността чувствително нараства и през 2005 г. тя е седмият по величина партньор на страните членки. Европейският съвет в Хелзинки през декември 1999 г. официално я признава като страна кандидат. Това отбелязва началото на предприєдинителната стратегия, предназначена да стимулира и поддържа реформите чрез финансова помощ и други форми на сътрудничество. Партньорство за присъединяване бе прието от Европейския съвет през март 2001 г. и ревизирано през март 2003 и януари 2006 г. Целта му е да подкрепя турските власти в усилията за изпълняване на присъединителните критерии.

През декември 2004 г. Европейският съвет реши, че Турция задоволително изпълнява Копенхагенските критерии и даде начало на преговорите на 3 октомври 2005 г., когато бяха определени техните рамки. Първият етап започна с аналитично изследване на правото на ЕС и т.нар. скрийнинг процес с определяне на преговорните глави. Процесът позволява на страната кандидат да се запознае с европейските норми и количествено да оцени своята степен на готовност по отделните раздели. На практика за преговори бе отворена само глава 25 „Наука и изследвания“, като срещите по скрийнинга завършиха през октомври 2006 г.

Турция получава финансова помощ по инструмента за предприєдиняване, одобрен от Европейския съвет през

декември 2001 г. През следващите години тя е бенефициент по програмата MEDA, по която се осъществява Евро-Средиземноморското сътрудничество. Помощта е предназначена за изграждане на институции на гражданското общество, подобряване на регионалната инфраструктура, икономическо и социално сближаване. За периода 1996–2004 г. Турция получава 1,15 млрд. евро, а европейският бюджет за 2005 и 2006 г. ѝ определя нови 300 млн. и 500 млн. От 2007 г. Турция като потенциален кандидат е бенефициент по Инструмента за предприєдинителна помощ (ИПП), по който помощта нараства от 497 млн. до 654 млн. евро през 2010 г.⁶

Оказваната помощ има нарастващ положителен ефект чрез предоставените значителни ресурси за развитие на образованието, професионалната квалификация, екологичната инфраструктура и икономическото приспособяване. Освен от фондовете на общността, страната получава кредити от Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) в размер на 1995 млн. евро за 1992–2002 г. при особено активно съдействие на Световната банка.

През декември 2006 г. ЕС замрази преговорите с Турция в 8 политически области поради отказа ѝ да отвори пристанищата и летищата си към Кипър – член на общността от 2004 г., чието прогръцко правителство тя не признава, докато ЕС не отмени търговското си ембарго срещу северната турска част на разделения остров, Северен Кипър, в който с военна сила бе наложена властта на турската етническа група, призната само от Турция. През януари 2007 г. турският външен министър обяви подготовката на детайлни планове за подготовката на страната за членство до 2013 г., които определят приоритетите за хармонизация на законите и нормите в съответствие със стандартите на ЕС. Плановите обхващат 35-те глави от преговорите, включващи и замразените 8 през декември 2006 г.

Обстановката в ЕС в момента е възможно най-неблагоприятната за какъвто и да е дебат относно евентуално бъдещо членство на Турция. Според допитване до общественото мнение, чиито резултати бяха представени на 18 юли 2006 г.

⁶ EU – Turkey Relations. IPA Instrument. <http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/turkey/>

в Брюксел, само 35% от населението на страните членки са за приемане на Турция в Съюза. В Австрия този процент е само 10! На заседанието на същата дата в Лондон дискусията беше отново отложена, този път за началото на септември. Австрия, Франция и Кипър станаха причина външният министър на Великобритания Строу да извади от дневния ред на срещата на министрите на външните работи на ЕС горещата тема.

Интересно е обаче да се отбележи как аргументират вече отделните страни позициите си против Турция. Австрия поиска по-ясна формулировка от досегашната за алтернативата за пълноправно членство, намеквайки очевидно за „привилегировано партньорство“. Франция обвърза аргументите си със спора по финансови въпроси в ЕС, изтъквайки, че ЕС трябва да е подготвен за приемане на Турция както във финансов, така и в договорен план. Нови възражения изтъкна Кипър, който е против започване на преговори, защото Анкара все още не е подписала Протокола за разширяване на Митническия съюз. Никозия настоява това да стане на официална церемония, докато Анкара счита, че самото подписване няма нищо общо с признаване на Кипър.

Две седмици преди това в речта си по повод поемането на председателството на ЕС от Великобритания Тони Блеър даде на пръв поглед един важен сигнал: Съюзът ще се придържа към взетото вече решение и поет ангажимент за започване на преговори с Турция на 3 октомври 2006 г. Външният министър Строу потвърди това в долната камара в Лондон и допълни, че ЕС е готов за преговори и с Хърватска, а Великобритания подкрепя страните кандидатки от Западните Балкани, доколкото те могат да изпълнят условията за приемане в ЕС. Предвид това, че дебатът за Турция бе част от комплекса от причини за отхвърляне на Договора за европейска конституция и сегашните настроения в повечето европейски страни, този акцент от речта на Тони Блеър предполага само ненужно изостряне на дискусиата за Турция и отклоняване на вниманието от далеч по-важните въпроси по финансирането в периода 2007–2013 г. и бъдещето на европейската конституция.

Позицията на бившия британски премиер обаче има своето обяснение: застрашен от изолация в 6-месечното председателство на ЕС заради провала на предшествашката среща на върха, Блеър демонстрираше приемственост и принципност; изпълняваше ролята на верен съюзник на САЩ в подкрепа кандидатурата на Турция и защитаваше геополитическите интереси на Лондон. Всъщност това не е изненада, защото съществува решение на ЕС от 17 декември 2004 г. за започване на преговорите, свързано, разбира се, с редица условия, което по думите на комисаря по външните отношения и политиката на съседство г-жа Фереро-Валднер „трябва да се спазва“ и защото Великобритания е била винаги един от ревностните привърженици на приемането на Турция в ЕС.

В дебата „за“ и „против“ приемането на Турция се оформиха три групи страни: Към *първата група* можем да причислим онези, които са „за“ започване на преговори с Турция: Великобритания, Испания, Португалия, Финландия, Полша, Унгария, Словения, Чешка република и трите балтийски страни – Естония, Латвия и Литва. Във *втора група* могат да бъдат поставени страните, които изразяват по-категорично предварителни условия, като Гърция и Люксембург, или показват известна предпазливост в позициите си като Ирландия и Дания. На *трето място* трябва да споменем страните, които оспорват целесъобразността от започване на преговори: Белгия, Германия, Франция и Австрия, които ще поставят въпроса за Турция на референдум.

Не по-малко важно е обаче да се разпознаят „лобитата“ в Европа, които подкрепят едно бъдещо интегриране на Турция в ЕС. Те обаче се очертава, само ако се разгледат по-задълбочено стратегическите интереси от едно членство на Турция. САЩ оказват натиск върху ЕС за приемане на Турция, защото имат съвместни с нея интереси в Каспийския и Кавказкия райони. Който ги владее, той ще владее и Евразия. Затова в средносрочен план най-важното е да се установи пълен контрол над богатия на нефт и газ регион. На конференция на високо равнище в началото на юни 2007 г., организирана от Турция и ЕС, бе анализирана нейната растяща роля като енергиен мост между Европа, Близкия изток и Каспийския басейн.

Турция става четвъртият жизненоважен енергиен коридор на Европа, който умножава източниците на доставка и балансира енергийния поток на петрол и газ от Русия, Северна Африка и Северно море. Петролопроводът Баку – Джейхан бе пуснат в експлоатация през 2006 г., изпомпвайки един милиона барела азербайджански петрол дневно до Средиземноморието, намалявайки зависимостта от Русия в износа от района на Каспийско море. Планираният газопровод Набуко ще изпомпва газ от Иран, Ирак, Каспийския регион и може би от Русия през България, Румъния и Унгария до Австрия. Тъй като отношенията между Брюксел и Москва са обтегнати от редица спорове, а Европа е сериозно обезпокоена заради контрола на руския газов монопол Газпром върху тръбопроводите и доставките, възможността Турция да се използва може да се окаже изключителна. Анкара обаче не бърза, отчасти тъй като внимава да не отдели енергийното сътрудничество от присъединителния процес за ЕС, но също и заради опасенията, че, тъй като не е член на ЕС, няма да бъде приемана като равноправен партньор в Енергийната общност. Представители на ЕС, турски и европейски индустриалци приведоха доводи, че е в интерес на Турция да се присъедини към Енергийната общност сега, за да се осигурят близо 100 милиарда евро инвестиции, необходими за увеличаващите се енергийни нужди през следващото десетилетие. Анкара търси гаранции за равнопоставена роля при взимането на решения и уреждане на спорове, и „де факто“ няма да изпълнява заповедите на Брюксел. Анкара също иска отсрочка от десет години от ограниченията за емисиите на парниковите газове и търговията с тях.

Европейските страни имат също интереси и ако искат да спечелят, трябва да са своевременно там, заедно с Турция. Анкара се нуждае от униформата на ЕС, за да легитимира настъпателната си политика в Кавказкия регион. За да бъдеш регионална сила обаче, не е достатъчно само да имаш географско положение, трябва да имаш и икономическа и финансова мощ.

На първо място трябва да поставим *икономическото „лоби“*. То е заинтересовано от усвояване на един пазар от 70 милиона потребители. Само Германия разчита през след-

ващите 4 години на 50 милиарда евро стокообмен. Броят на германските фирми с вложени инвестиции в Турция е 12000 и постоянно нараства. Още по-важно е превръщането на Турция в една от основните транзитни страни за пренос на нефт и газ на фона на нарастващ енергиен глад в света. Фирми от целия континент могат да инвестират в енергийни инфраструктури. Във връзка с това представляват интерес отношенията на Турция с някои страни доставчици на енергийни продукти като Азербайджан и Казахстан.

Военната промишленост в САЩ и Западна Европа си гарантира огромни поръчки, защото Турция има проекти за модернизация на въоръжените си сили, надхвърлящи 125 милиарда долара. Партньорите от НАТО пък си дават сметка както за военната мощ на Турция, така и за геостратегическото ѝ значение и възможността за логистична база за бъдещи операции в регионите на Близкия изток и Централна Азия. Черноморският регион придобива голяма важност за САЩ и НАТО, а с това и такава голяма черноморска страна като Турция.

Политическото „лоби“ изглежда е най-слабият член на веригата, която трябва да издърпа Турция в ЕС, защото партии като социалдемократическата в Германия напускат властта, а сред християндемократическите и десни партии в Европа нараства съпротивата срещу по-нататъшно разширяване на Съюза. Ако една трета от страните членки на ЕС поиска, или ако реформите в Турция забуксват в основните направления като права на човека, защита на малцинствата и свобода на словото, преговорният процес може незабавно да бъде прекратен.

Въпреки акцента в речта на Тони Блър при поемане на председателството на ЕС, министрите одобриха рамката на преговори и те започнаха на 3 октомври 2006 г., не само защото бяха нужни гласовете на всички 25 членки за отмяната на това решение, а защото на болшинството от управляващите елити бе пределно ясно, че разгръщането на дебат по въпроса е спекулативно. Синтезирано това е отразено в два цитата. Министърът на външните работи на Германия казва: „Ние решаваме не за приемане на Турция в ЕС, а за европейско бъдеще на страната и нейното модернизиране.“ А турският министър-председател

отбелязва, че Анкара ще се стреми към пълноправно членство в посочения ѝ срок, ако ЕС тогава още съществува.

Избирането за нов президент на Франция на Никола Саркози, твърд противник на влизането на Турция в ЕС, задълбочи колебанията за шансовете на Анкара да се присъедини към 27-членния блок. Дни преди края на председателството на Германия в ЕС в края на юни 2007 г. немският канцлер Ангела Меркел организира среща с представители на Хърватска и Турция за отваряне на поредните глави от договора за пълноправното им членство. И докато за Хърватска бе дадена зелена улица по шестте предложени глави, за Турция бе наложено вето от Франция по главата за Икономическия и валутен съюз и бяха открити преговорите само за двете предложени.

Действително днес не може да се прогнозира дали една укрепнала в годините Турция въобще ще пожелае да стане член на един евентуално политически отслабнал Съюз през 2015-2020 г. Безспорно ЕС няма да бъде същият и тук трябва да се вземат предвид няколкото варианта за развитие след отхвърляне на конституцията. Без Турция обаче ЕС едва ли би могъл да постигне целта си да стане световна сила, дори и при едно положително развитие след днешната криза. В този период от 10-15 години вероятно ще настъпят сериозни промени в Близкия изток, а с това и на ролята на Турция като мост към тези страни. Въпреки че днес много се пише за предстояща демократизация на региона, истината е, че намесата на САЩ и промените водят до процеси на пълзяща ислямизация на крайно религиозни сили, която постепенно навлиза и в институциите, в армиите, в специалните служби и дори в управляващите партии. Ако проектът в Ирак се провали и Турция изпълни задачите си да се намеси с армията, за да предотврати създаването на кюрдска държава и овладяването на нефтодобивния център Киркук, ще създаде огромен разрыв между себе си и ЕС. През това десетилетие вероятно ще има военни сблъсъци в Централна Азия, в които САЩ ще въвлекат партньора си Турция и други съюзници в някаква нова коалиция на желаещите. Позициите на Европа ще предопределят тогава и отношението към Турция като кандидат за член на ЕС.

Трябва да се признае на Турция, че за кратък срок извърши впечатляващи реформи. Опасенията в Европа обаче са, че в по-голямата си част те са „на хартия“. Съществува огромно недоверие в способността ѝ да приложи взетите решения и закони на практика. До края на юли 2006 г. Турция трябваше да подпише Протокола за разширяване на Митническия съюз с десетте нови членки, между които и Кипър, с което косвено би признала островната държава. И тук обаче се проявява един особен стил на поведение, който не помага на Анкара. Не могат да се очакват отстъпки от Турция и по *кюрдския въпрос*, а той може да се окаже решаващ в триъгълника Ирак–Сирия–Иран.

Непреодолим остана и проблемът с признаването на *арменския геноцид*. По-съществени са обаче *аргументите в европейските държави* „за“ и „против“ приемането на Турция в ЕС, които носят стратегически характер. Много задълбочени в това отношение са: Стратегическият анализ на Федералното министерство на териториалната отбрана във Виена, изследването на Австрийското дружество за икономически и обществени развиятия в региона и докладът на Паул Лазерсфелд „Икономическите и обществени граници на ЕС“. Някои от аргументите обаче са спорни. *Приемливите такива „против“ едно пълноправно членство на Турция в ЕС са следните:*

- При нови граници на ЕС с държавите от Близкия изток има известен риск Турция да въвлече страните от ЕС в решаване на свои проблеми в източна и югоизточна посока и да инструментализира по този начин евентуалното си членство в Съюза. Тогава ЕС не би могъл да излезе на сцената като отделен актьор за решаване на проблемите в Близкия изток, а ще бъде една от засегнатите и заинтересовани страни, което цялостно би променило възможностите и ролята на Съюза;

- С територията и населението си (най-многобройното сред страните от ЕС след 2015 г.) Турция ще придобие определена тежест в Съюза и не само ще поиска, но и ще се държи като водеща сила в ЕС, включително и във формирането на политиката му и преразпределението на финансовите средства.

Несъстоятелни са аргументите „против“ пълноправно членство в ЕС като:

- Непосилно финансиране на селското стопанство. Субсидиите в аграрния сектор всъщност намаляват, а след 10 години може би вече няма да съществуват;

- Опасения от вълна от емигранти. Досега приемането на други страни не потвърди подобни опасения. След 10–15 години и 7 години преходен период, т. е. през 2022–2027 г. при темпа на икономическо развитие на Турция, това едва ли ще се случи. Обедняващата на професионални кадри и застаряваща Европа ще има спешна нужда от свеж приток емигранти. През 2005 г. в турските университети се записаха 1,6 милиона нови студенти;

- 70 милиона мюсюлмани днес и 90 милиона през 2050 г. ще променят характера на Европа. Вярно, но ЕС е съюз на ценностите, а не общност единствено на християнската вяра. Важно е единствено изпълнението на критериите от Копенхаген.

Сред аргументите „за“ пълноправно членство на Турция в ЕС убедителни са следните:

- Турция в ЕС е гаранция за сигурността при настъпващите в Близкия изток промени;

- Дори само поканата за преговори би била важен сигнал за страните от Близкия изток в посока на потвърждаване на тезата, че ислямът и демокрацията не са в противоречие;

- Преговорният процес представлява форма на натиск за провеждане на реформите и укрепване на демокрацията в тази страна. А утвърждаването на европейските ценности и изграждането на силна демокрация в една модернизирена мюсюлманска страна са от изключително значение⁷.

Хърватска бе втората страна, подписала ССА с ЕС на 29 октомври 2001 г. и влязло в сила от 1 февруари 2005 г. като съществен елемент от процеса на стабилизация на Балканите. От януари 2002 г. до влизането в сила на ССА действа Междинно споразумение за търговия и свързаните с нея въпроси. Условието за търговия в ССА са асиметрични в полза на Хърватска. ЕС гарантира на страната неограничаван от мита достъп до пазарите на общността за повечето експортни продукти. 70% от хърватския експорт е в рамките на ЕС като митническите

⁷ Николов, С., Турция между геополитическите интереси на Запада и амбициите си за членство в ЕС. С., „Експерт“, октомври, 2006.

тарифи остават само за някои месни произведения, рибни продукти и вина. Хърватска постепенно отстранява митата си за промишлени изделия от ЕС до 2007 г.

Молба за пълноправно членство страната представи на 21 февруари 2003 г. На 20 април 2004 г. Европейската комисия публикува своята оценка, в която установява, че в Хърватска има функционираща демокрация, гарантираща властта на закона. Отбелязва се, че са необходими допълнителни усилия по опазване правата на малцинствата, завръщането на бежанците, регионалното сътрудничество, реформата на правосъдието и съдействието на Хагския трибунал по предаване на военните престъпници. Общата констатация е, че Хърватска може да се счита за функционираща пазарна икономика, способна да устои на конкурентния натиск в ЕС в средносрочна перспектива при условие, че продължи програмата за реформи.

В светлината на тези препоръки Европейският съвет обяви започването на преговори за членство на 17 март 2005 г. при условие за пълно съдействие на Хагския трибунал. Такова не е постигнато и на 16 март Съветът обяви отлагане на началото на преговорите. Като позитивен сигнал все пак ЕС прие обща рамка за провеждането им и изяви готовност за започване, когато бъде изпълнено главното условие.

През 1991–1995 г. ЕС предостави на Хърватска общо 243,2 млн. евро хуманитарна помощ за възстановяване, разчистване на минираните територии и развитие на демокрацията. По линия на CARDS за 2001–2004 г. 262 млн. евро са инвестирани в страната, в т.ч. 74,7 млн. за връщане на бежанците, устойчиво развитие и създаване на гражданско общество, 68,85 млн. за стимулиране на търговията, инвестиционния климат и социалното сближаване, 62,95 млн. за реформа на правосъдието и органите на вътрешните работи, предоставянето на убежище и борба с организираната престъпност, 41 млн. за административна реформа, регионално развитие и публични финанси, 12,5 млн. за екология, изграждане на институции, мониторинг и планиране. Общото финансиране по предприєдинителните инструменти за 2000–2006 г. е 507 млн. евро.

Като страна кандидат Хърватска получава помощ по *три финансови предприєдинителни инструмента*: **ФАР** – за институционално изграждане, икономическо и социално сближаване – по 80 млн. за 2005 и 2006 г., **ИСПА** – за екология и транспортна инфраструктура – 25 млн. и 35 млн., **САПАРД** – за селско стопанство – 25 млн. за 2006 г. По този начин се отбелязва значително нарастване на подкрепата в допълнение към CARDS, средствата по която за 2005 и 2006 г. възлизат на 60 млн. и 62 млн. евро⁸.

През февруари 2006 г. Европейският съвет прие ново Партньорство за присъединяване за Хърватска, основаващо се на заключенията на Комисията за прогреса на страната от ноември 2005 г. В него бяха формулирани кратко- и средносрочните приоритети за по-нататъшната интеграция с ЕС. На тяхна база бяха определени ключовите области за предприєдинителната финансова помощ на общността. Принципът е да се осигури непрекъснатост на подкрепата, като същевременно се избегне застъпване на финансирането по CARDS и ФАР.

След срещите на високо равнище в Рига и Брюксел в края на 2006 г. Хърватска остана най-разочарованата от западнобалканските страни, тъй като не получи покана за присъединяване към НАТО и не ѝ беше определена дата за приемане в ЕС. Въпреки че предаде на трибунала генерал Анте Готовина като задължително условие за започване на преговори, срокът за одобряване на членството ѝ заедно с България и Румъния бе безвъзвратно изпуснат и тя остана във висящо положение. Все пак в сравнение с останалите балкански държави извън ЕС тя остава най-близко до предстоящото членство, изпреварвайки Турция. След срещата на високо равнище в края на юни 2007 г. тя получи зелена улица за преговори по нови 6 глави с перспектива до началото на 2009 г. успешно да приключи преговорния процес.

Вероятно независимо от вътрешните проблеми на общността за Хърватска ще бъде намерено някакво компромисно решение и тя ще бъде първата, за която ще се отвори вратата на Съюза след 2009–2010 г. За това Загреб разчита на подкрепата на Виена, Берлин и другите столици на страните от Средна

⁸ EU Partnership with Croatia. Main Steps on Croatia's Way to the EU. <http://www.delhrv.ec.europa.eu/>

Европа. Председателството на Германия от началото на 2007 г. бе посрещнато с особени надежди, тъй като тогава беше предприет първият опит за напредък в преговорите, още повече че по отношение на Хърватска съществуваша далеч по-малко предразсъдъци и опасения в сравнение със Сърбия, Черна гора и другите постюгославски страни. Нерешени проблеми, в т. ч. и териториални, съществуват със Словения, която поема председателството на ЕС в началото на 2008 г. Най-значителният от тях е определянето на границите в Пиранския залив, където териториалните води на едната държава се припокриват с тези на другата. Двете страни трябва да решат на какво равнище да постигнат договореност – чрез преговори на двустранно или чрез международен арбитраж, противник на което е Словения. Този спор без съмнение ще оказва задържащо влияние върху нейната подкрепа за членството на Хърватска в ЕС⁹.

Европейското партньорство с Бившата югославска република **Македония** е главният инструмент, определящ перспективите и шансовете на страната за присъединяване към общността. След подаване на молба за членство на 22 март 2004 г. с решение на Европейски съвет от 17 декември 2005 г. ѝ бе предоставен статут на официален кандидат. Като гъвкав инструмент, отразяващ достиженията в реформите, както и изискваните усилия в неудовлетворяващите области, партньорството формира общата рамка от приоритети, дефинирани в съответствие с оценките на Европейската комисия.

В съответствие с набелязаните цели Македония прие Национален план, установяващ процедурите и програмите за реализиране на приоритетите. Те са съобразени със способността на страната да изпълни изискванията на Копенхагенските критерии от 1993 г., условията на ПСА в съответствие с решенията на Европейския съвет от 27 април 1997 г. и 21–22 юни 1999 г., Декларацията от Загреб от 2000 г. и Солунския дневен ред от 2003 г. за Западните Балкани. Направено е разграничение между краткосрочни приоритети, за които се очаква да бъдат реализирани през първите 2 години, и средносрочни – за следващите 4.

⁹ Романенко, С., Балканы: Путь на Запад открыт. „Мировой порядок“, декабрь 2006. <http://www.prognosis.ru/>

Краткосрочните включват изпълнението на препоръките на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ), засягащи провеждането на избори, приемането на Закон за полицията, фирмената регистрация и лицензиране, включени в предписанията на Венецианската комисия.

По отношение на политическите и правни критерии се поставя акцент върху усилването на антикорупционните мерки, реформата на публичната администрация, изпълнението на решенията на Охридското споразумение, защитата на малцинствата, религиозните свободи, борбата с организираната престъпност. Реализацията на икономическите критерии включва установяване на ясна и прозрачна законова рамка за функциониране на пазара, подобряване на бизнес-климата, завършване на либерализацията на икономиката и приватизацията, диверсификация на стопанските дейности, модернизация на инфраструктурата, гарантиране на равно третиране на данъкоплатците.

Финансирането на реформите в Македония се осъществява по линия на CARDS като финансов инструмент на ПСА, в рамките на който за периода 2000–2006 г. получава общо 298,2 млн. евро. Помощите са насочени главно към изпълнение на Охридското споразумение за стимулиране на инвестиционния климат, търговията, защитата на околната среда и стабилизирането на демокрацията. От 1 януари 2007 г. CARDS се заменя от новия Инструмент за предприсъединителна помощ (ИПП), предвиждащ 230,5 млн. евро за Македония до 2010 г. В рамките на мандата си за регионално кредитиране на югоизточните съседи Европейската инвестиционна банка (ЕИБ) също предоставя грантове и заеми за стопанското развитие на страната¹⁰.

Въз основа на решенията от срещата в Солун през юни 2003 г. и последвалото неколнократно потвърждение в ЕС **Сърбия** е призната за потенциален кандидат за членство с Черна гора. През последните години преговорите се провеждат в рамките на Засиления постоянен диалог, предназначен да поощрява и наблюдава реформите по Европейското партньорство, договорено през юни 2004 г. и актуализирано през януари 2006 г. За

¹⁰ European Partnership with the Former Yugoslav Republic of Macedonia. Brussels, Council Decision 2006/57/EC of 30 January 2006.

целта са формирани няколко секторни групи по техническите въпроси. След разпадането на съюза между държавите засиленият диалог продължава разделно за Сърбия и Черна гора.

В доклада си от 12 април 2005 г. Европейската комисия констатира, че Сърбия и Черна гора имат готовност да преговарят за ССА. В съответствие с двупосочния подход преговорите с двете страни стартират през октомври 2005 г. В директивите за тяхното провеждане Комисията обяви, че ходът и напредъкът в постигането на договореност ще зависят от съблюдаването на обявените от нея условия и пълното съдействие на Международния трибунал. След старта са проведени два официални и два делови кръга от преговори, отбелязващи напредък в дискусиите и подготовката на текста на бъдещото споразумение. Отчитайки явното нежелание на Сърбия да изпълни задълженията си за предаване на ген. Ратко Младич и Радован Караджич на Трибунала, ЕС замрази преговорите по ССА. Срещите на високо равнище на НАТО през ноември в Рига и на ЕС в Брюксел през декември 2006 г. потвърдиха, че Сърбия не може да бъде изолирана от общите процеси на Балканите, в резултат на което тя получи покана за присъединяване към Партньорство за мир и възобновяване на преговорите за визови облекчения и ССА. На срещата на Г-8 в Хайлигендам през юни 2007 г. представителите на ЕС изразиха своето съгласие да дадат нов старт на преговорите за пълноправно членство на Сърбия в общността. По този начин бяха дадени нови шансове на Белград за практически стъпки с цел реалното ѝ интегриране срещу получаване на съгласието му относно бъдещия суверенитет на Косово.

Общото финансиране по линия на CARDS за бившата държавна общност Сърбия с провинция Косово и Черна гора през периода 2000–2006 г. възлиза на 2559,8 млн. евро за регионално развитие, трансгранично сътрудничество и управление на границите. Помощите само за Сърбия за 2005–2006 г. се равняват на 333,5 млн. евро и са предназначени главно за икономическо и социално развитие – 124 млн., за административно изграждане – 87,5 млн., за стабилизиране на демокрацията, реформа на правосъдието и органите за сигурност – 53,3 млн. По каналите на предприежи-

нителната помощ страната получава през 2007 г. 186,7 млн., през 2008 – 190,9 млн., през 2009 г. – 194,8 млн. евро¹¹.

На 21 май 2006 г. в **Черна гора** бе проведен референдум за независимост в съответствие с чл. 60 от Конституцията на държавната общност със Сърбия и в отговор на препоръките на ЕС. Законът за референдум относно държавния статут бе подкрепен от всички политически сили в Парламента. Следвайки резултатите от референдума и последвалата Декларация за независимост, приета от Парламента на Черна гора, Европейският съвет прие на 12 юни 2006 г. решения, според които „страните членки ще развиват в бъдеще отношения с Република Черна гора като суверенна независима държава.“

Правителството на републиката обяви европейската интеграция като стратегически приоритет. Парламентът изрази своята твърда решимост да продължи ефективно да изпълнява условията и изискванията, включени в Копенхагенските критерии и ПСА. В съответствие с новата ситуация ЕС започна да приспособява инструментите за сътрудничество и даде старт на засиления диалог на 24 юли 2006 г. в Подгорица. Съветът прие отделен мандат на преговорите за ССА, продължаващи започналите в държавната общност със Сърбия. На 8 ноември 2006 г. Европейската комисия публикува за първи път годишен доклад за напредъка на Черна гора в изпълнението на критериите за членство, както и за установяването на отделно Европейско партньорство.

Преговорите за ССА започнаха на 26 септември 2006 г. с договарянето на зона за свободна търговия и разширяваща обхвата си либерализация в различни икономически области. Споразумението включва и приемането от Черна гора на законодателството на общността в областта на митата и търговията, конкуренцията, публичната администрация, комуникациите и защитата на интелектуалната собственост, както и редица предписания в сферата на правосъдието, гражданските свободи и сигурността.

¹¹ Economic Reconstruction and Development in SEE. The European Commission and EU Policy towards South Eastern Europe. European Communities, Luxembourg 2007; www.seerecon.org

Черна гора постигна известен напредък в областта на политическите критерии. Страната плавно се справи с процеса, който доведе до нейната независимост. Парламентарните избори, проведени на 10 септември 2006 г., бяха проведени в съответствие с международните стандарти. Усилията за увеличаване ефективността на правителството, парламента и държавната администрация продължават. Започват да се явяват и елементи на политически консенус върху основни политически варианти на избор. Желанието за борба с корупцията и утвърждаване правото на закона, вкл. и съдебна реформа, са повишени.

Все пак на практика слабостите остават. Съдебната система е слаба, докато корупцията и организираната престъпност продължават да са проблем. Страната се нуждае от значително подобряване на институциите си, както и от усилия за постигане на стабилни резултати. Конституцията, която предстои да бъде приета, трябва да е в съответствие с европейските стандарти. Сътрудничеството с Международния трибунал за престъпленията в бивша Югославия трябва да продължи.

Черна гора постигна известен прогрес в превръщането на страната във функционираща пазарна икономика. Страната поддържа и широк консенсус за основните елементи на икономическата политика. Макроикономическата стабилност преобладава, икономическият растеж върви в стабилни темпове, директните чужди инвестиции остават високи. Все пак икономическият растеж остава зависим в определени сектори, външният дисбаланс е нараснал. Трудовият пазар остава скован, безработицата е висока. Бизнес средата е възпрепятствана от регулативни пречки. Необходими са усилия за реформи, за да може страната да се справи с конкурентния натиск и пазарните сили в ЕС за в бъдеще.

Черна гора е постигнала известен напредък и в хармонизирането на законодателството и политиката с европейските стандарти. Тя е напреднала и в засилването на административния капацитет, особено за координирането на въпросите по европейската интеграция, вкл. преговорите по споразумението за стабилизация и асоцииране. Все пак страната е в ранен етап на подготовка, значителен ресурс е необходим за справяне с

предизвикателствата на въвеждането и пълното прилагане на законодателството. Това засяга предимно важни сфери от спознанието за стабилизация и асоцииране като свободно движение на стоки, митници, конкуренция, държавни поръчки, земеделие и социална политика, заетост. Специални усилия се изискват в областта на съдебната реформа и сигурността, вкл. борбата с организираната престъпност и визовата политика.

От юни 2005 г. до август 2006 г. обемът на експорта на Черна гора за ЕС възлиза на 256 млн. евро, заемащи 0,016% от вноса на общността. За същия период експортът на ЕС за Черна гора достига 610 млн. евро с дял 0,04 от общия европейски експорт. През 2000–2005 г. обемът на преките чуждестранни инвестиции в страната достигна 1291,5 млн. евро, а само за 2005 г. техният приток бе в размер 382,8 млн. евро.

Общо по линия на CARDS, макрофинансовата и хуманитарната помощ бившата държавна общност Сърбия и Черна гора получават за 1991–2002 г. 2,9 млрд. евро, над 2 млрд. от които идват след октомври 2000 г. Главното им предназначение еволюира от управлението на конфликти към следконфликтно възстановяване и стабилизация, наред с по-тесното асоцииране към ЕС. 22 млн. евро за Черна гора, предоставени от CARDS през 2005 г., са насочени към изпълнение на приоритетите на Европейското партньорство. През 2006 г. по същата схема са отпуснати нови 19,5 млн. евро за посрещане на изискванията по сключването на ССА. Допълнителни приходи Черна гора реализира чрез регионалните и многостранни помощи на ЕС. След въвеждането на ИПП през 2007 г. оказваната ежегодна помощ до 2010 г. е в размер на 30 млн. евро по два основни компонента – изграждане на институции в подкрепа на прехода и трансгранично коопериране¹².

Както бе потвърдено на срещата в Солун, Косово е включено в Процеса на стабилизиране и асоцииране (ПСА) като неотделима част от европейската политика към Западните Балкани. На 20 април 2005 г. Европейската комисия прие „Европейско бъдеще за Косово“ в качеството на стратегия, потвърждаваща

¹² EU – Montenegro Relations. Main steps towards the EU. http://ec.europa.eu/enlargement/financial_assistance/montenegro/

ангажиментите на общността в района. На 20 януари 2006 г. заедно със Сърбия и Черна гора бе обявен стартът на Европейското партньорство като главно средство за реализация на перспективите на приобщаване в рамките на ПСА.

САЩ и ЕС подкрепят независимостта на Косово по принцип, която обаче ще бъде ограничена чувствително в редица области през следващите няколко години. Косово ще бъде де факто протекторат на ЕС, като специална мисия на Съюза ще контролира спазването на споразумението за статута и ще съблюдава за ненакърняването на правата на малцинствата. Тази мисия ще контролира косовските институции за това, дали действат съобразно предписанията, наложени със споразумението за статута. Тя ще има право да налага вето върху приеманите закони, да отстранява длъжностни лица, да надзирава ключовите сфери на политическия и икономическия живот в областта, т.е. да се намесва винаги, когато стабилността и договорената правна рамка в Косово са заплашени от нарушаване.

Институциите за самоуправление приеха през август 2006 г. План за действие, обслужващ реализацията на Европейското партньорство и формиращ базата за съвместни действия с общността. Провеждат се периодични срещи по т.нар. контролен механизъм за ПСА, предназначен да пощрява политическия диалог между ЕС и косовските власти. Съюзът е главният донор за финансиране развитието на региона. От 1999 г. по линия на CARDS на Косово са предоставени над 1,1 млрд. евро помощи. Приоритетите, към които са насочени през 2005–2006 г., включват стабилизиране на демокрацията, връщане на бежанците, изграждане на гражданското общество, свобода на медиите, борба с организираната престъпност, икономическо и социално развитие. Европейската агенция за възстановяване, управляваща програмите на CARDS, отпуска 79,5 млн. евро за 2005 г. и 49,5 млн. евро за 2006 г. в подкрепа на икономическото оживление и създаване на модерна отворена икономика. От 2007 г. влиза в действие Инструментът за предприсъединителна помощ (ИПП), чрез който Косово получава 194,5 млн. евро до 2010 г. в подкре-

па на прехода, трансграничното сътрудничество и изграждането на институциите на гражданското общество¹³.

Европейската интеграция е една от главните политически цели на **Босна и Херцеговина**. Като участник в ПСА федерацията е потенциален кандидат за пълноправно членство в ЕС. Засега няма договорени инструменти за задействане на процеса. През 1998 г. бе формирана консултативна целева група като съвместен механизъм за политически диалог и експертна обмяна на мнения. През януари 2006 г. групата бе преименувана в „Мониторинг на процеса на реформи“, за да отбележи новата фаза в отношенията между ЕС и Босна и Херцеговина, поставяща началото на преговорите за ССА, одобрено от външните министри на ЕС през ноември 2005 г. Федерацията бе последната от бившите югославски републики, която започна тези преговори на 25 януари в Сараево. Тяхната продължителност и успех ще зависят и от способността на трите главни общности в страната – босненци, сърби и хървати – да се споразумеят за последователността на реформите.

За периода 1991–2000 г. над 2 млрд. евро чрез програмите ЕЧНО, PHARE и OBNOVA бяха отделени за Босна и Херцеговина с цел възстановяване и завръщане на бежанците. От 2001 г. главен финансов инструмент е проектът CARDS, в рамките на който помощите с акцент институционално изграждане и икономическо развитие до 2007 г. превишиха 500 млн. евро и бяха насочени към ключови области като реформа на публичната администрация, митническата и данъчна политика, правосъдието и вътрешните работи, граничния контрол, както и към подобряване на инвестиционния климат, околната среда и инфраструктурата. Като главен търговски партньор, заемащ над 50% от търговията на федерацията, ЕС ѝ предоставя освободен от мита достъп до пазарите и автономен преференциален режим от 2000 г., продължаващ до 2010¹⁴.

В рамките на Общата външна политика и политика на сигурност (ОВППС) и Европейската политика за сигурност и от-

¹³ EU – Kosovo Relations. EU Assistance. <http://europa.eu/scadplus/>

¹⁴ Relations between the EU and Bosnia and Herzegovina. EU assistance. <http://www.euractiv.com/>

брана (ЕПСО) Съюзът ангажира значителни ресурси в Босна и Херцеговина. Той поддържа военната мисия EUFOR (Althea) от 6000 души и специален висш представител с ново назначение от януари 2006 г. Отделно мандатът на Европейската полицейска мисия (ЕПМ) бе удължен до 2008 г. и се концентрира върху борбата с организираната престъпност и укрепването на силите за вътрешна сигурност.

Наред с другите страни от Западните Балкани Албания участва в ПСА. Тя получава финансова помощ по линия на проекта CARDS и има редица сключени договори с ЕС. Регионалният диалог и коопериране са съществен елемент в този процес. В Стратегическия документ за разширяването на ЕС от ноември 2005 г. се подчертава, че прогресът на реформите в Албания проправи пътя за преговорите по сключване на ССА на 12 юни 2006 г. в Люксембург, което трябва да влезе в сила след неговото ратифициране.

През декември 2005 г. Европейският съвет прие ревизиран вариант на Европейското партньорство за Албания. В него бяха определени кратко- и средносрочни приоритети за страната, отразяващи нейните специфични потребности и служещи като критерий за бъдещата подкрепа от общността. От Албания се изисква да представи съответстващ на приоритетите Национален план за действие с конкретни срокове и мерки по реализацията им. Напредъкът на страната ще бъде отчитан от Еврокомисията чрез годишен доклад и от другите структури на ПСА.

От 2001 г. проектът CARDS е главният финансов инструмент за кооперирането на Албания с ЕС като само за периода 2001–2005 г. в страната са вложени 187,4 млн. евро. През април 2004 г. Европейският съвет прие допълнително решение за оказване на макрофинансова помощ на Албания в размер на 25 млн. евро, включващи 16 млн. под формата на грантове и 9 млн. кредити. Помощта за 2005–2006 г. постави ударението върху приоритетите на Европейското партньорство и изискванията, които Албания трябва да изпълни по ССА, за което ѝ бяха отпуснати 86,7 млн. евро. В резултат на реформата на ЕС за външната помощ проектът CARDS от 2007 г. се заменя с новия Инструмент за предприєдинителна помощ (ИПП) от 5 съставни части,

първите две от които са предназначени както за страните потенциални кандидати, така и за официалните кандидати: Помощ за прехода и изграждане на институциите и Трансграничното коопериране. Ратифицирането на ССА с Албания се осъществява през 2007–2008 г., като основно негово изискване е либерализирането на албанския пазар в рамките на 10 години¹⁵.

Възможности за регионалното сътрудничество

Отдалечавайки перспективите за членство на изследваните страни, ЕС създаде друга възможност за приобщаването им към интеграционните процеси. В края на 2006 г. бе обявено, че Сърбия, територия Косово, Албания, Босна и Херцеговина се присъединяват към *Централноевропейската асоциация за свободна търговия (ЦЕФТА)* с нейните останали членове България, Румъния, Хърватска и Македония. Още през април 2006 г. премиерите на осемте балкански страни се събраха в Букурещ да подпишат съвместна декларация за разширяване на Централноевропейското споразумение за свободна търговия, като така проправиха пътя за създаване на зона за свободна търговия в региона.

Основана през 1992 г. от Полша, Чехия, Словакия и Унгария, наред с по-късно присъединилата се Словения, тази асоциация служи като своего рода „подготвителен клас“ за страните, които се стремят към изграждане на парламентарна демокрация и пазарна икономика и желаят да усвоят новите принципи на стопанска политика и междудържавни отношения. С излизането от нейния състав на България и Румъния като пълноправни членове на ЕС, бе взето решение да бъде продължен животът на асоциацията под формата на ЦЕФТА 2006 като доказала своята ефективност в регион на сложни междудържавни и междуетнически отношения с приемането на страни от Западните Балкани. По този начин се демонстрираше установяването на стабилност в тази територия и готовност на влизащите в нея страни за бъдещо членство в общността.

¹⁵ EU – Albania relations. Main steps towards the EU. <http://www.euractiv.com/>

Разширяването на ЦЕФТА бе предложено от Хърватска като алтернатива на първоначалната идея на ЕС за създаване на т.нар. Балканска зона за свободна търговия. Новото споразумение замени 32 двустранни договора за свободна търговия между страните, подписали документа. Документът е в съответствие с правилата на Световната търговска организация и съдържа освен задълженията, свързани с търговията със земеделски и промишлени продукти, нови клаузи за услугите, обществените пазари, интелектуалната собственост, защитата на инвестициите и конкуренцията. Нов елемент е създаването на постоянен секретариат, който ще осигурява техническа подкрепа за прилагането на споразумението. То влезе в сила на 1 май 2007 г., след като на 31 март подписалите го страни внесоха ратификационните инструменти в страната депозитар. В приветствието си Комисията обръща изрично внимание, че споразумението ЦЕФТА 2006 е постигнато със „съществената политическа, техническа и финансова подкрепа на Европейската комисия“. До този момент новата ЦЕФТА обхваща население от над 55 млн. души, или около 12% от населението на ЕС. Според последните данни БВП на страните членки на ЦЕФТА 2006 възлиза на над 200 млрд. евро (1,8% от БВП на ЕС).

Но по пътя на балканската реанимация на ЦЕФТА съществуват все още непреодолени трудности. Така Хърватска ще трябва да опровергае опасенията, че груповото присъединяване на републики от бивша Югославия цели възстановяване на подобна формация под друга форма. Освен това между присъединяващите се страни продължават да съществуват търговско-икономически противоречия, засягащи вноса на тютюневи изделия от Хърватска в Сърбия, конкуренцията на месни и млечни продукти от Сърбия и Хърватска на пазарите в Босна и Херцеговина. Наблюдателите отбелязват и встъпването на територия Косово като самостоятелен субект макар и под протектората на ООН. Така че предприятията стъпка е първи опит за някакво регионално сближаване, което подлага на изпитание възможностите на страните да изпълнят първоначалните критерии за бъдещо членство в ЕС¹⁶.

¹⁶ Романеъко, С., Централна Европа прирастет Балканами. „Геополитика“, декември, 2006. <http://www.prognosis.ru>)

Повратният момент за икономическото развитие на Балканите е 2000 година. Политическите процеси в Хърватска и в края на годината в Сърбия промениха регионалните рискове и приближиха региона към интеграцията с ЕС. Стабилността се утвърди с решаването на конфликта в Република Македония през 2001 г. Срещата на високо равнище в град Солун между представители на Европейския съюз и западните Балкани укрепи процеса на интеграция и това оказва позитивен ефект върху икономическото развитие на региона, главно по линия на запазване на стабилността му. Перспективите в средносрочен план са добри, въпреки че се очаква увеличаване на политическите рискове през тази година.

Регионът все още се характеризира със съществени *макроикономически дисбаланси* и изостава в реструктурирането на микроикономиката и в провеждането на структурни реформи. Изграждането на институции, заедно с разрешаването на основни конституционни проблеми, все още има да извърви дълъг път. Съществува неяснота по отношение на структурата и нивото на международна помощ, въпреки че чуждестранните инвестиции все повече изместват финансирането чрез помощи и последните намаляват.

Регионалната интеграция остава на заден план в сравнение с интеграцията към ЕС. Това следва да се очаква не само поради политическата история на региона, но и поради факта, че ЕС е основен търговски и инвестиционен партньор на практически всички страни в региона. Регионалните инициативи ще продължат да имат периферно въздействие върху икономическото развитие, докато улесняването на достъпа до пазарите на ЕС ще бъде особено важно за развитието и растежа, особено след присъединяването на двете балкански страни – България и Румъния – към ЕС.

По-голямата част от международните усилия са насочени към засилване на регионалното сътрудничество. Самата идея за създаване на регион, наречен Западни Балкани, демонстрира тези стратегии и усилия. Историческият опит обаче показва, че регионално сътрудничество има само тогава, когато това е необходимо по пътя на интеграцията към ЕС. А тя е сравнително бавна и е получила ясна посока едва след срещата на ви-

соко равнище в Солун през 2003 г. Без да навлизаме в детайли, може би е интересно да коментираме непрестанните опити да се либерализира търговията в региона.

Ключови търговски потоци в региона са тези, които влизат и излизат от Босна и Херцеговина, и тези, които свързват Република Македония със Сърбия, в някои случаи през Косово. Има и търговски потоци, които са сравнително незначителни и нямат голямо влияние върху растежа. Важните търговски връзки са между държавите от региона и ЕС с останалия свят, особено с Русия.

Какъв търговски режим е най-подходящ при тези обстоятелства? Има най-общо три вида търговски връзки, които следва да се вземат предвид: с ЕС, с останалия свят и в рамките на региона. Като се има предвид значението на търговията за икономическия растеж, някои от основните изкривявания идват от търговските режими между ЕС и останалия свят. Ако тези режими са различни за отделните държави в региона, между-регионалната търговия може да бъде изкривена, независимо какви са регионалните търговски режими.

Ако има общ търговски режим между ЕС и останалия свят, *свободният регионален пазар* е най-доброто решение. Държавите от Западните Балкани се намират на различен етап в преговорите за присъединяване към ЕС, а някои от тях още не членуват в Световната търговска организация (СТО). Ето защо създаването на регионална зона за свободна търговия, започнала да се реализира на практика в началото на 2007 г., няма да окаже голям ефект върху търговията и инвестициите в региона. По същата логика не може и да навреди в голяма степен. Позитивният ефект от подобна инициатива би дошъл по линия на либерализацията и увеличаването на прозрачността на интересите в региона. Това не са маловажни цели.

Преки чуждестранни инвестиции към Югоизточна Европа, милиони евро

Година	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Като % от дефицита по текущата сметка 2005
Албания	156	231	151	158	278	200	50
Босна и Херцеговина	159	133	282	338	488	550	12
България	1103	903	980	1851	2278	1600	53
Хърватия	1142	1503	1195	1788	980	1500	68
Македония	189	493	83	85	126	100	200
Румъния	1147	1294	1212	1946	5183	4800	69
Сърбия	55	184	504	1204	779	1000	56
Черна гора	-	11	89	39	50	250	167
Турция	1854	3685	1205	1816	2604	7200	44

Източник: Съответните централни банки на държавите; Southeast Europe Investment Guide 2007. Bulgaria Economic Forum, Sofia 2006

Чуждестранните инвестиции нарастват. Като правило намаляването на рисковете е добро за привличането на инвестиции. Потенциалът за привличане на инвестиции в региона не би следвало да се мери от ниските нива на инвестиции досега. Точно обратното – трябва да се очаква значително увеличение на преките и непреките чуждестранни инвестиции. Ако се съди по развитието на съседните България и Румъния и те се приемат за индикатор, трябва да се очаква значително увеличение на притока на инвестиции, особено и поради факта, че банковата и финансовата система са вече приватизирани в по-голямата си част и чуждестранните инвеститори ще повлияят благоприятно върху развитието чрез инвестиране в инфраструктура, индустрия и услуги.

Сблъсквайки се с междуетническите проблеми, ЕС се стреми да стабилизира ситуацията и същевременно да изпълни функциите на един от основните играчи в новия световен ред. Политиката на Съюза по отношение на Балканите на съвременния етап носи позитивни ефекти за страните от региона. Несиловите методи на регулиране се основават на европеизацията на Балканите на стимулиране на сътрудничеството с общността

и между държавите, както и на ориентиране на политическите елити към безконфликтно съвместно съществуване.

Що се отнася до значението на антикризисната политика в региона за самия ЕС, то, преодолявайки противоречията при постигането на единен подход, урегулирайки взаимоотношенията между водещите страни, той успя да реализира единна стратегия и да се утвърди като един от водещите субекти в съвременните международни отношения. Евросъюзът осъществява един по-мек тип регионално лидерство, неориентирано към пряка намеса в съществуващите конфликти. Особеност на неговия подход е включването на конфликтния регион в европейски програми с последователни етапи на интегриране в структурите на общността. В близките 10–15 години развитието на икономическото взаимодействие ще се определя от взаимното политическо разбирателство. Само по този път бъдещето на Европа ще се определя от ефективното регионално сътрудничество и формирането на нови общностни структури.